

Mateusz Lewandowski

Akademia Wymiaru Sprawiedliwości
<https://orcid.org/0000-0002-5039-5528>
mateusz.lewandowski@aws.edu.pl

Adam Kołodziejczyk

Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego
w Warszawie
<https://orcid.org/0000-0001-9461-4844>
adam.kolodziejczyk@wat.edu.pl

Interdyscyplinarny wymiar Służby Więziennej w perspektywie wybranych teorii socjologicznych

The interdisciplinary dimension of the Prison Service in the perspective of selected sociological theories

Streszczenie

Celem badań ukazanych w niniejszym artykule uczyniono opisanie Służby Więziennej w kontekście kilku wybranych teorii socjologicznych. Do przeprowadzenia badań wykorzystano niereaktywną metodę analizy treści. W wyniku przeprowadzonych analiz literaturowych i dociekań naukowych dokonano rekonstrukcji obrazu Służby Więziennej zawartego w trzech podejmujących temat teoriach socjologicznych: 1) teorii grup dyspozycyjnych Jana Maciejewskiego; 2) teorii grup odniesienia Roberta Mertona oraz 3) teorii brudnej roboty Everetta Hughesa. Teorie te wyznaczają strukturę problemową artykułu ukazując w ten sposób złożony i wieloaspektowy obraz tej szczególnej formacji mundurowej.

Słowa kluczowe: Służba Więzienna, jednostka penitencjarna, socjologia grup dyspozycyjnych, wzór społeczny więziennika, brudna robota, instytucja totalna

Abstract

The aim of the research presented in this article was to describe the Prison Service in the context of several selected sociological theories. A non-reactive content analysis method was used to conduct the research. As a result of literature analyses and scientific investigations, the image of the Prison Service was reconstructed as presented in three relevant sociological theories: 1) Jan Maciejewski's dispositional group theory; 2) Robert Merton's reference group theory; and 3) Everett Hughes's dirty work theory. These theories define the structure of the article, thus presenting a complex and multifaceted picture of this particular uniformed service.

Keywords: Prison Service, penitentiary unit, sociology of dispositional groups, social model of a prisoner, dirty work, total institution

Wprowadzenie

Problematyka służb mundurowych, w tym Służby Więziennej (SW) stanowi przedmiot licznych opracowań naukowych. Początkowo jednak dotyczyły one w głównej mierze osób inkarcerowanych oraz samej instytucji więzienia. Dopiero od lat 60. XX wieku tendencja ta zaczęła ulegać stopniowej zmianie i coraz więcej uwagi zaczęto poświęcać badaniu personelu więziennego¹. W wyniku prowadzonych badań wykrystalizował się pewien wzór społeczny funkcjonariusza SW oraz wizerunek całej formacji. Jednak jej złożoność, wieloaspektowość i funkcje realizowane na rzecz ładu społecznego sprawiają, że jest ona niezmiennie interesująca poznawczo. Biorąc pod uwagę w szczególności specyfikę służby oraz miejsce wykonywania zadań, do której SW została powołana uznano za interesujące poznawczo i użyteczne praktycznie ukazanie Służby Więziennej w perspektywie wybranych teorii socjologicznych.

Pełnienie służby w służbach mundurowych w istotny sposób różni się od świadczenia pracy w firmie spoza sektora bezpieczeństwa państwa. Różnice te wynikają ze sposobu selekcji do służby, hierarchicznego układu zależności służbowych, obowiązku wykonywania rozkazów oraz poleceń przełożonych, całodobowej dyspozycyjności, umundurowania

¹ Zob. S. Stojkovic, *Social Base of Power and Control Mechanisms among Conventional Administrations in a Prison Organization*, „Journal of Criminal Justice” 1985, no 2(14), p. 157–166.

służbowego, uprawnień do użycia i wykorzystania broni palnej oraz środków przymusu bezpośredniego. Ponadto, jak każda służba mundurowa SW posiada pewne charakterystyczne tylko dla niej właściwości. W przypadku więziennictwa takimi bez wątpienia są: szczególność miejsca, w którym pełniona jest służba przez funkcjonariuszy, rodzaj „klienta”, wobec którego świadczone są usługi, nieentuzjastyczny stosunek społeczeństwa do tej formacji oraz niski prestiż społeczny zawodu więziennika².

W literaturze przedmiotu podkreśla się, iż SW jest jedną z nielicznych grup dyspozycyjnych, której personelowi poświęcono istotną część wydzielonej jednostki redakcyjnej (rozdział 5) ustawy³. Zgodnie z art. 26 ust. 1 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o *Służbie Więziennej w jednostkach organizacyjnych pełnią służbę funkcjonariusze oraz mogą być zatrudnieni pracownicy*⁴. W strukturze jednostek organizacyjnych SW wyróżnia się uczelnia Służby Więziennej, w której pełnią służbę funkcjonariusze oraz są zatrudnieni pracownicy w charakterze nauczycieli akademickich⁵. Szczegółowo kwestię pełnienia służby reguluje Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 stycznia 2011 r. w *sprawie określenia stanowisk w Służbie Więziennej, na których służbę mogą pełnić wyłącznie funkcjonariusze*⁶. Najprawdopodobniej głównymi kryteriami, którymi kierowano się wskazując stanowiska służbowe, na których mogą pełnić służbę wyłącznie funkcjonariusze są częstotliwość kontaktu z osobami pozbawionymi wolności oraz charakter wykonywanych przez nich zadań służbowych. Wynikające z przywołanego rozporządzenia regulacje prawne wskazują na to, iż zadania stricte ochronne są domeną funkcjonariuszy, a zadania o innym charakterze mogą być wykonywane również przez pracowników cywilnych. W załączniku do przedmiotowego rozporządzenia uwzględniono zarówno jednostki podstawowe, czyli areszty śledcze i zakłady karne, jak również komponenty kierownicze (CZSW, OISW) oraz szkoleniowe (COSSW, OSSW i ODKSW)⁷.

Personel jednostki organizacyjnej SW jest grupą formalną celową, która z punktu widzenia charakteru styczności rzeczowych występujących

² H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 65.

³ Por. T. Kuczyński, [w:] T. Kuczyński, A. Wróbel, R. Hauser, Z. Niewiadomski, J. Stelina i inni (red.), *System Prawa Administracyjnego*, t. 11. *Stosunek służbowy*, Warszawa 2011, s. 22.

⁴ Dz.U.2025.1750.

⁵ M. Sopiński, *Pozycja uczelni służb państwowych w systemie szkolnictwa wyższego na przykładzie uczelni Służby Więziennej*, „Law • Education • Security”, nr 127 (II) 2025, s. 149-165.

⁶ Dz.U.2025.1102

⁷ M. Mazurek, M. Zoń (red.), *Służba Więzienna. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 96.

między jego członkami stanowi tzw. grupę wtórną, a biorąc pod uwagę złożoność struktury grupę średnią⁸. Wchodzący w jego skład funkcjonariusze i pracownicy realizują różnorodne obowiązki służbowe, których charakter jest zależny od działu służby, jednak ogólny wysiłek personelu zmierza do realizacji wszystkich funkcji i zadań więziennictwa.

Współcześnie kierunek badań dotyczący służb mundurowych (jednak rzadko w odniesieniu do Służby Więziennej) jest w sposób szczególny eksplorowany w ramach socjologii bezpieczeństwa. Na potrzeby niniejszego artykułu wybrano trzy teorie socjologiczne, mające zastosowanie w naukach o bezpieczeństwie: teorię grup dyspozycyjnych Jana Maciejewskiego⁹, teorię grup odniesienia Roberta Mertona¹⁰, oraz teorię *brudnej roboty* (*dirty work*) Everetta Hughesa¹¹. Warto dodać, że badaniami nad służbami mundurowymi w perspektywie teorii socjologicznych zajmowali się tacy naukowcy, jak: L.F. Zilli, A.M. de Figueiredo, M.V.G. da Cruz, K.R.L. Marinho¹²; E.C. Schneider, C. Agee, T. Chronopoulos¹³; D. Wilson-Kovacs, B. Rappert, L. Redfern¹⁴; D. Spencer, A. Dodge, R. Ricciardelli, D. Ballucci¹⁵; F. Dieu¹⁶; L. Huey, R. Broll¹⁷; A. Henry¹⁸;

⁸ M. Bernaś, *Zarządzanie zasobami ludzkimi w jednostce penitencjarnej*, „Acta Universitas Wratislavis Socjologia” 2008, XLIV, s. 279.

⁹ Zob. J. Maciejewski, M. Stochmal, Z. Ludziejewski, *Grupy dyspozycyjne wobec zagrożeń bezpieczeństwa państwa*, Wrocław 2016; J. Maciejewski, M. Stochmal (red.), *Metodologiczne problemy w badaniach grup dyspozycyjnych*, Wrocław 2014; J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wrocław 2012; J. Maciejewski, O. Nowaczyk (red.), *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*, Wrocław 2005; Z. Morawski, *Prawne determinanty pozycji, roli i statusu warstw dyspozycyjnych społeczeństwa Polski na przykładzie trzech organizacji formalnych*, Wrocław 2005; J. Maciejewski (red.), *Grupy dyspozycyjne w obliczu Wielkiej Zmiany: kulturowe i społeczne aspekty funkcjonowania*, Wrocław 2010; J. Maciejewski, M. Liberacki (red.), *Rekrutacja do grup dyspozycyjnych – socjologiczna analiza problemu*, Wrocław 2011.

¹⁰ Zob. R.K. Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa 2002, ss. 360–374.

¹¹ Zob. E.C. Hughes, *Men and their work*, Illinois 1958.

¹² L.F. Zilli i in., „Aiming to repel unjust aggression”: a sociology of police accounts and investigations into police lethality cases in Minas Gerais, „Sociologias” 2023, t. 25.

¹³ E.C. Schneider, C. Agee, T. Chronopoulos, *Dirty work: Police and community relations and the limits of liberalism in postwar Philadelphia*, „Journal of Urban History” 2020, t. 46 nr 5.

¹⁴ D. Wilson-Kovacs, B. Rappert, L. Redfern, *Dirty work? Policing online indecency in digital forensics*, „British Journal of Criminology” 2022, t. 62 nr 1.

¹⁵ D. Spencer i in., *Emotional labour, police, and the investigation of sex crimes perpetrated against children: posttraumatic stress and the toll of dirty work* [w:] *Handbook of posttraumatic stress: psychosocial, cultural, and biological perspectives*, 2021.

¹⁶ F. Dieu, *Gendarmerie and sociology. The improbable meeting between a police institution and a social science*, „Societes” 2023, t. 162 nr 4.

¹⁷ L. Huey, R. Broll, *‘I don’t find it sexy at all’: criminal investigators’ views of media glamorization of police ‘dirty work’*, „Policing and Society” 2015, t. 25 nr 2.

¹⁸ A. Henry, *Interaction rituals and ‘police’ encounters: new challenges for interactionist police sociology*, „Policing and Society” 2020.

L. Dirga¹⁹; R. Matić²⁰; A. Eriksson²¹. Zaś na gruncie krajowym wskazać należy: A. Kołodziejczyka²², M. Bsoul-Kopowską²³, J. Maciejewskiego²⁴.

Celem niniejszego artykułu jest, po pierwsze, replikacja (potwierdzenie) podstawowych tez zawartych w teoriach: brudnej roboty Everetta Hughesa, grup odniesienia Roberta Mertona i grup dyspozycyjnych Jana Maciejewskiego. Po drugie wzbogacenie tych teorii o nowe aspekty obecne w pewnej szczególnej grupie mundurowej jaką jest Służba Więzienna. Do opracowania niniejszego artykułu wykorzystano przede wszystkim metodę analizy literatury, która dotyczyła trzech wybranych teorii socjologicznych przydatnych w badaniach nad Służbą Więzienną.

Wzór społeczny więziennika w koncepcji grup dyspozycyjnych

Teoria grup dyspozycyjnych Jana Maciejewskiego wywodzi się z socjologii, jednakże trwale wpisała się również do teorii nauk o bezpieczeństwie.

¹⁹ L. Dirga, *Sociology behind bars? Penitentiary sociology in the Czech Republic*, *Sociologický časopis* 2021, t. 57 nr 4.

²⁰ R. Matić, *The purpose and function of police as a social institution – Contribution to sociology of police*, „Društvena Istrazivanja” 2005, t. 14 nr 6.

²¹ A. Eriksson, *The taint of the other: prison work as ‘dirty work’ in Australia*, „Punishment and Society” 2023, t. 25 nr 2.

²² A. Kołodziejczyk, *Koncepcja grup dyspozycyjnych w systemie bezpieczeństwa państwa. Przykład analizy funkcjonalnej*, [w:] B. Wiśniewska-Paź, *Między społeczeństwem a bezpieczeństwem*, Toruń 2023, ss. 191–202; A. Kołodziejczyk, *Wojsko jako zbiorowość i grupa społeczna*, „Bezpieczeństwo. Obronność. Socjologia” 2016, nr 6; A. Kołodziejczyk, J. Zalewski, *Sociology of security as an opportunity for social security*, [w:] S. Soliman Khalid (red.), *Proceedings of the 35th International Business Information Management Association Conference (IBIMA) 1-2 April 2020 Seville, Spain: education excellence and innovation management: a 2025 vision to sustain economic development during global challenges*, *Proceedings of the International Business Information Management Association Conference*, 2020, Seville, “International Business Information Management Association”, p. 13683–13692.

²³ M. Bsoul, *Kobieta jako pracownik w grupach dyspozycyjnych (na przykładzie wojska)*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie” 2014, nr 15, ss. 101–111; M. Bsoul-Kopowska, *Problemy związane z kulturowymi uwarunkowaniami uzawodowienia grup dyspozycyjnych*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Rocznik Polsko-Ukraiński” 2017, t. XIX, ss. 135–144; M. Bsoul-Kopowska, *Zarządzanie rozwojem pracownika w grupach dyspozycyjnych*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie” 2017, nr 25, t. 1, ss. 50–57.

²⁴ J. Maciejewski, S. Pająk, *Funkcjonariusze Służby Więziennej jako elita w systemie bezpieczeństwa państwa: socjologiczne reminiscencje*, [w:] T. Bulenda, A. Nawój-Sleszyński (red.), *Polski system penitencjarny w stulecie odzyskania niepodległości: VI Kongres Penitencjarny*, Warszawa 2020; T. Kołodziejczyk, D. Kozerański, J. Maciejewski (red.), *Oficerowie grup dyspozycyjnych: socjologiczna analiza procesu bezpieczeństwa narodowego*, Wrocław 2008; J. Maciejewski, M. Stochmal, *Socjologiczna analiza partycypacji Państwowej Straży Pożarnej w ochronie ludności w stanach nadzwyczajnych*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2016, nr 106, ss. 307–318.

Zgodnie z tą teorią wzór społeczny członka dowolnej grupy dyspozycyjnej obejmuje wzór²⁵: psychofizyczny, kulturowy oraz moralny. W przypadku personelu więziennego jego zarys określają przepisy prawa: krajowego i międzynarodowego. Zgodnie z art. 38 ust. 1 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o *Służbie Więziennej*²⁶ służbę w SW może pełnić osoba pełnoletnia, posiadająca polskie obywatelstwo, bardzo dobrą opinię środowiskową i niemająca konfliktu z prawem. Ponadto, osoba ta musi legitymować się co najmniej wykształceniem średnim, a w przypadku niektórych stanowisk wykształceniem wyższym. Z art. 27 przytoczonej ustawy wynika, że więziennik powinien *wykazywać się odpowiednim przygotowaniem ogólnym i zawodowym oraz wysokim poziomem moralnym, systematycznie dokształcać się i podnosić kwalifikacje zawodowe*.

Aktami normatywnymi o charakterze międzynarodowym, w których odniesiono się do tego zagadnienia są *Reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych* z 1955 roku oraz *Europejskie reguły więzienne* z 1987 roku. W pierwszym z wyżej wymienionych aktów normatywnych kadrze penitencjarnej zostały poświęcone reguły od 46 do 55. Reguły te dotyczą m.in. procesu rekrutacji do służby i pracy w jednostkach penitencjarnych, tj. zwrócenia uwagi na takie aspekty jak: *uczciwość, kwalifikacje i doświadczenie zawodowe, kwalifikacje fizyczne, wykształcenie umysłowe*. W dokumencie odniesiono się w sposób bardzo ogólny do standardów dotyczących szkolenia teoretycznego i praktycznego, dokształcania oraz postępowania wobec więźniów, warunków użycia siły i kontroli jednostek penitencjarnych²⁷. W drugim z wyżej wymienionych aktów normatywnych funkcjonariuszom i pracownikom zostały poświęcone reguły od 51 do 64. Dotyczą one zasad rekrutacji personelu, profesjonalizmu, szkolenia, postaw oraz używania środków przymusu bezpośredniego wobec osadzonych²⁸.

W skład wzoru psychofizycznego funkcjonariusza SW wchodzi: wygląd zewnętrzny (ubiór, oznaki służby, dystynkcje, symbolika, postura), zdrowie, higiena oraz kondycja fizyczna i psychiczna²⁹. Więziennikami są w większości osoby młode, wysportowane, posiadające dobry stan

²⁵ J. Maciejewski, *Wzór społeczny funkcjonariusza Służby Więziennej w koncepcjach socjologicznych*, [w:] D. Kowalczyk, I. Mudrecka (red.), *Funkcjonowanie kadry penitencjarnej w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności. Studia i Rozprawy z Pedagogiki Resocjalizacyjnej*, t. 4, Opole 2013, s. 63.

²⁶ Dz.U.2025.1750.

²⁷ H. Machel, *Więzienie...*, ss. 155–157.

²⁸ H. Machel, *Więzienie...*, ss. 157–158.

²⁹ J. Maciejewski, *Wzór...*, ss. 63–68.

zdrowia i utrzymujące schludny wygląd. Niemniej istotne są cechy osobowości, dlatego podczas procesu rekrutacji oraz w służbie szczególnie ceni się osoby: życzliwe, empatyczne, asertywne, kierujące się obiektywizmem w ocenie, zrównoważone psychicznie, o wysokiej kulturze osobistej, dobrej ogólnej orientacji, spostrzegawcze, zdolne do przewidywania zachowań, odporne na stres, niepodatne na zachowania prowokacyjne oraz prizonizację³⁰. Wyniki badań przeprowadzonych przez Tadeusza Wentlanda dowodzą, że szczególnie niepożądane cechy osobowości u funkcjonariusza SW to: brak obiektywizmu, cwaniactwo, brak szacunku i ordynarność³¹.

W skład wzoru kulturowego więziennika wchodzi: obowiązki, uprawnienia, zachowanie względem członków grupy i osób z innych grup społecznych, styl życia oraz udział w konsumpcji dóbr materialnych i kulturowych itp.³² Funkcjonariusz SW jest zobowiązany do postępowania zgodnego ze złożonym ślubowaniem oraz przestrzegania przepisów prawa, w szczególności Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.³³, Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 o *Służbie Więziennej*³⁴ i przepisów wydanych na jej podstawie. Do jego obowiązków należy rzetelne wykonywanie poleceń przełożonych, przestrzeganie etyki zawodowej oraz tajemnicy służbowej. Podczas wykonywania obowiązków służbowych funkcjonariusze powinni: wzajemnie służyć sobie radą i pomocą, dzielić się swoimi doświadczeniami zawodowymi, wzajemnie wspierać w rozwiązywaniu problemów zawodowych. Funkcjonariusze i pracownicy SW powinni postępować godnie zarówno w służbie, jak również w czasie wolnym od służby. Przede wszystkim powinni dbać o dobry wizerunek służby oraz unikać sytuacji, które mogą godzić w jej dobre imię³⁵.

W skład wzoru moralnego więziennika wchodzi: intencje, postawy, aspiracje, wyznawane wartości oraz ich przemiany, stosunek do obowiązującego prawa, spójność danej kategorii zawodowej czy grupy społecznej, przestrzeganie tradycji, ceremoniałów itp.³⁶ W przypadku analizy wzoru moralnego członków personelu SW wskazane jest uwzględnienie

³⁰ H. Machel, *Więzienie...*, s. 90.

³¹ T. Wentland, *Niektóre problemy zawodowe wychowawców służby więziennej*, [w:] H. Machel (red.), *Problem podmiotowości człowieka w pedagogice specjalnej*, Toruń 1997, ss. 163–168.

³² J. Maciejewski, *Wzór...*, s. 63.

³³ Dz.U.1997.78.483.

³⁴ Dz.U.2025.1750.

³⁵ Regulamin Nr 1/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 października 2010 r. w sprawie *zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej*.

³⁶ J. Maciejewski, *Wzór...*, s. 63.

zarówno elementów dotyczących jego właściwego zachowania podczas wykonywania zadań służbowych, jak również prezentowanych przez funkcjonariuszy i pracowników postaw w czasie wolnym od pracy i służby. Podczas realizacji obowiązków służbowych funkcjonariusze powinni odznaczać się rzetelnością i prezentować postawy wysoce etyczne, w szczególności wzajemnie służyć sobie radą i pomocą, dzielić się swoimi doświadczeniami zawodowymi oraz wzajemnie wspierać. Względem osób pozbawionych wolności są zobowiązani do postępowania w sposób humanitarny, respektujący ich podmiotowość, godność i posiadane przez nich prawa. Zachowania członków personelu SW powinna cechować bezstronność, uczciwość oraz wysoka moralność. Szczęólnego znaczenia nabiera to w kontekście pracy na *pierwszej linii* i oddziaływania na osoby pozbawione wolności własnym przykładem. Pożądane jest aby funkcjonariusze SW wobec innych członków społeczności inkarcerowanej okazywali szacunek i bezstronność w każdych okolicznościach, również podczas sytuacji wysoce stresogennych. W czasie wolnym od pracy i służby członkowie personelu penitencjarnego również powinni prezentować wysoce etyczne postawy i praworządne zachowanie, przyczyniające się do kształtowania pozytywnego wizerunku służby oraz budowania wobec niej społecznego zaufania. Zatem walory moralne pożądane wśród personelu SW to przede wszystkim uczciwość, odwaga, rzetelność, bezstronność, lojalność, życzliwość, uprzejmość, rozważa, uczynność, sprawiedliwość, obiektywizm ³⁷.

Służba więzienna w kontekście teorii grup odniesienia

Służba Więzienna jako grupa może być rozpatrywana w kontekście teorii grup odniesienia Roberta Mertona³⁸. Zgodnie z nią jest grupą o jasno określonych i sformalizowanych procedurach „nabywania” członkostwa. Wstąpienie do niej następuje na podstawie aktu mianowania, po spełnieniu przez kandydata określonych ustawowo wymagań. Stopień zaangażowania jednostek w grupę jest znaczny. Nie mniej jednak grupy takie charakteryzują się tym, iż w dużym stopniu obejmują i regulują uczucia oraz zachowania swych członków w różnorodnych rolach

³⁷ J. Maciejewski, *Wzór...*, s. 68.

³⁸ R.K. Merton, *Teoria...*, ss. 360–374.

społecznych oraz postaciach jaźni. Faktyczny i oczekiwany okres trwania uczestnictwa w grupie są ze sobą związane. Funkcjonariusz zazwyczaj wstępując do służby zakłada, że będzie jej członkiem przez kilkanaście lub kilkadziesiąt lat, do momentu przejścia na zaopatrzenie emerytalne. Takie oczekiwania względem niego ma również organizacja. Na skutek zdarzeń losowych ten okres może zostać skrócony, jednak zdarza się to stosunkowo rzadko³⁹.

SW jest postrzegana jako grupa, której towarzyszą oczekiwania nieograniczonego okresu trwania w nieograniczonej czasowo przyszłości. Grupa posiada rację bytu dopóty, dopóki będzie występowało zjawisko przestępczości, które jest obecne w całych dziejach ludzkości i jest mało prawdopodobny całkowity zanik zjawisk patologicznych czy dewiacyjnych wymagających penalizacji. Wielkość grupy predestynuje SW do zaliczenia jej do grup dużych. Jej względna wielkość około 29 tys. funkcjonariuszy i pracowników⁴⁰ sprawia, że uzasadnione jest jej zaliczenie raczej do grup dużych. Co prawda wielkością SW nie dorównuje Siłom Zbrojnym RP czy Policji, jednak w Polsce dla zapewnienia bezpieczeństwa narodowego zostało powołanych kilkadziesiąt służb, inspekcji i straży, które w większości mają mniejszą liczebność.

Jednoznaczne określenie czy grupa ma charakter otwarty czy zamknięty nie jest sprawą oczywistą. Z jednej strony ma ona ograniczoną liczebność i można przystąpić do niej po spełnieniu określonych kryteriów tylko wówczas gdy zwolni się jedno z miejsc. Z drugiej strony jej członkiem może zostać każdy, kto te kryteria spełni. SW jest grupą „kompletną” ponieważ zrzesza wszystkie osoby pracujące we wszystkich jednostkach organizacyjnych więziennictwa. Stopień społecznego zróżnicowania grupy jest niewielki. Większość należących do niej członków posiada podobne wykształcenie i wykonywane przez nich zadania wiążą się z podobnym prestiżem. Jako grupa zorganizowana SW ma strukturę silnie sformalizowaną.

W opisaney grupie formalnej występują trzy rodzaje więzi: więź społeczna wzbudzona kulturowo, więź społeczna wzbudzona organizacyjnie oraz więź społeczna wzbudzona strukturalnie. Więź społeczna wzbudzona kulturowo, wynikająca ze zinternalizowania przez członków grupy wspólnych norm i wartości jest silna. Więź społeczna wzbudzona

³⁹ Por. *Statystyka roczna za 2023 rok*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (dostęp 06.06.2024).

⁴⁰ *Statystyka roczna za 2023 rok*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (dostęp 06.06.2024).

organizacyjnie, wynikająca z realizacji jednostkowych i grupowych celów poprzez współzależne działania członków grupy również jest silna. Więź społeczna wzbudzona strukturalnie, wynikająca na przykład z przeciwstawienia grup własnych grupom obcym, z konfliktów z innymi grupami i tym podobne również wydaje się być silna. Zgodnie ze scharakteryzowaną dalej koncepcją instytucji totalnych Ervinga Goffmana⁴¹ dualizm społeczności więziennej determinuje powstawanie tarć oraz konfliktów na linii funkcjonariusze – osadzeni.

Grupa ma skłonność do utrzymywania monolitycznej jedności czemu sprzyjają istniejące rozwiązania legislacyjne, w tym nabywanie członkostwa w grupie, oraz funkcje i zadania grupy uniemożliwiające powstawanie podziałów wewnętrznych. Interakcje społeczne w analizowanej grupie w poważnej mierze są ograniczone do kontaktów między osobami zajmującymi „sąsiadujące” ze sobą pozycje i statusy w hierarchii, tak jak to jest ujęte w teorii „kontaktów przebiegających wyznaczonymi kanałami”⁴².

W Służbie Więziennej wymaga się ścisłego przestrzegania norm przy minimalnej tolerancji wobec spontanicznych odchyłeń od normy. Stopień oczekiwanego konformizmu wobec norm grupy jest wysoki a zarazem tolerancja wobec zachowań dewiacyjnych oraz zinstytucjonalizowanych odchyłeń od ściśle określonych norm grupowych jest niska. Przestrzeganie ustalonych i oficjalnie ogłoszonych norm egzekwowane jest przez określone osoby funkcyjne, którym przypisano tę właśnie rolę zarówno na poziomie poszczególnych jednostek organizacyjnych SW, jak również jednostek wyższego szczebla. W CZSW i OISW są wyznaczone osoby, które pełnią funkcję kontrolną względem pozostałych członków grupy i kontrolują przestrzegania obowiązujących norm prawnych.

Stopień widoczności i obserwowalności w grupie jest niejednoznaczny. Osoby zajmujące kierownicze stanowiska posiadają zazwyczaj dużą wiedzę i doświadczenie w różnych obszarach funkcjonowania jednostki penitencjarnej i dzięki temu mogą w dużym zakresie obserwować i kontrolować wykonywanie norm i ról w grupie przez innych jej członków. Z drugiej strony funkcjonariusze i pracownicy znajdujący się niżej w hierarchii posiadają specjalistyczną wiedzę dotyczącą wyłącznie realizowanych przez siebie zadań, a zatem w niewielkim stopniu mogą obserwować wykonywanie ról w grupie przez innych członków. Poza tym członkowie

⁴¹ E. Goffman, *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*, Sopot 2011.

⁴² R.K. Merton, *Teoria...*, ss. 360–374.

grupy pozostają w dużym rozproszeniu, ponieważ rozlokowani są w jednostkach penitencjarnych na terenie całego kraju.

SW jest grupą uzależnioną, która pełni w systemie bezpieczeństwa narodowego RP określone funkcje i realizuje zadania niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania państwa. Nie przynoszą one jednak zysków materialnych pozwalających na utrzymanie członków grupy. Jednostki penitencjarne są jednostkami budżetowymi, które odprowadzają przychody do Skarbu Państwa, z którego z kolei pochodzą środki niezbędne do zapewniania prawidłowego funkcjonowania aresztów śledczych i zakładów karnych.

SW jest też grupą względnie stabilną. Z jednej strony posiada silne zdolności do utrzymywania swego charakteru, z drugiej jednak podlega naciskowi środowiska zewnętrznego w przypadku wystąpienia zjawisk niepożądanych. Prowadzi to czasami do odwołania ze stanowiska osoby kierującej danym aresztem śledczym, czy zakładem karnym. Ponadto grupa odznacza się względną sztywnością w zakresie sposobu utrzymywania stabilności grupy i jej środowiska strukturalnego.

Względna siła grupy należy określić jaką znaczną. Jest w stanie narzucać swoje zbiorowe decyzje zarówno swoim członkom, jak i swemu środowisku społecznemu. Mimo swojej istotnej roli społecznej względna pozycja społeczna analizowanej grupy zorganizowanej jest raczej niska.

Służba i praca więziennika jako „brudna robota”

Zawód funkcjonariusza i pracownika SW charakteryzuje niski prestiż zawodowy⁴³, można zaliczyć go do zawodów określanych mianem *brudnej roboty* (*dirty work*). Pojęcie *brudnej roboty* do nauk społecznych wprowadził w latach 50. XX wieku Everett C. Hughes⁴⁴. Określał nim czynności służbowe, które pod względem fizycznym, społecznym lub moralnym są „skażone”, budzą powszechną niechęć⁴⁵. Zawód więziennika łączy w sobie wszystkie te aspekty.

⁴³ Z. Lizak, *Stres organizacyjny funkcjonariuszy Służby Więziennej*, [w:] W. Ambrozik, P. Stępiak (red.), *Problemy organizacji i zarządzania więzieniem*, Poznań – Warszawa – Kalisz 1999, s. 196; Z. Lizak, *Medialny wizerunek więziennictwa*, [w:] B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępiak (red.), *Więziennictwo. Nowe wyzwania*, Warszawa – Poznań – Kalisz 2001, s. 528.

⁴⁴ Zob. E.C. Hughes, *Men...*

⁴⁵ E.C. Hughes, *Men...*, p. 122.

Aspekt fizyczny dotyczy miejsca pełnienia służby/wykonywania pracy. Ten aspekt charakteryzuje obecny w jednostkach penitencjarnych specyficzny zapach, wszechobecna gwara przestępcza, duża liczba osób zgromadzonych na małej przestrzeni, zaduch w pomieszczeniach, ogólnie niski poziom higieny osadzonych, oraz wykonywanych obowiązków służbowych. Prowadzone często przez funkcjonariuszy kontrole osadzonych (pobieżne i osobiste), stwarzają możliwość zarażenia się chorobami zakaźnymi. Aspekt społeczny dotyczy zdemoralizowanego środowiska osób pozbawionych wolności, ich negatywnego stosunku do funkcjonariuszy i pracowników oraz poczucia permanentnego zagrożenia z ich strony. Aspekt moralny dotyczy czynności służbowych funkcjonariusza, które są zgodne z obowiązującymi przepisami prawa, jednakże wątpliwe etycznie, ponieważ ograniczają niezbywalną godność ludzką. Są to, na przykład, czynności profilaktyczne, które polegają na obserwowaniu i podsłuchiwaniu osób pozbawionych wolności, cenzura korespondencji oraz karanie dyscyplinarne. W tym też kontekście należy rozpatrywać także zniewalanie człowieka zastosowaniem kajdanek lub pasa obezwładniającego, a także umieszczanie osadzonych w celi izolacyjnej lub zabezpieczającej. Obok personelu więziennego do tzw. *brudnej roboty* zalicza się między innymi: grabarzy, śmieciarzy, policjantów zajmujących się zabójstwami, koronerów, patologów kryminalnych, osoby zajmujące się alkoholikami, narkomanami, bezdomnymi, czy chorymi na AIDS⁴⁶.

Zawód więziennika ma bardzo niski prestiż społeczny. Wyniki badań przeprowadzonych przez Andrzeja Piotrowskiego wskazują na to, że pod tym względem plasuje się na ostatnim miejscu wśród wszystkich służb mundurowych⁴⁷. Problem ten dotyczy nie tylko Polski. Podobne badania przeprowadzone przez amerykańskich naukowców wykazały, że atrakcyjność zawodu więziennika jest bardzo niska i systematycznie spada. Pod koniec lat 60. ubiegłego stulecia zaledwie 1% młodzieży amerykańskiej był zainteresowany pracą w więziennictwie, a w latach 80. XX wieku już tylko 0,1% wyraziła chęć podjęcia takiej pracy. Współcześnie ten trend utrzymuje się⁴⁸.

⁴⁶ Zob. M. Mills, S.K. Drews, B.M. Gassaway, *Concluding Thoughts*, [w:] M. Mills, S.K. Drews, B.M. Gassaway (red.), *Dirty work*, Texas 2007.

⁴⁷ A. Piotrowski, *Medialny wizerunek Służby Więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67-68, s. 87.

⁴⁸ D.M. Britton, *At Work In the Iron Cage. The Prison as Gendered Organization*, New York – London 2003, p. 78.

Można sądzić, że negatywny wizerunek SW w Polsce został ukształtowany za sprawą wystąpienia kilku niekorzystnych zjawisk, z których dwa wydają się być dominujące. Po pierwsze, wykorzystywania SW w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, podobnie jak innych służb mundurowych, do zwalczania opozycji politycznej. Po drugie, wstąpienia w szeregi SW, w okresie transformacji ustrojowej i towarzyszącemu jej bezrobociu, osób przypadkowych, niezwiązanych z więziennictwem⁴⁹.

SW jest formacją, wykonującą zadania których pozytywne efekty nie są spektakularne i interesujące w odbiorze medialnym. W przeciwieństwie do ucieczek z jednostek penitencjarnych i zbrodni popełnianych przez byłych osadzonych, które cieszą się dużym zainteresowaniem widzów i czytelników⁵⁰. Z tego względu społeczeństwo poprzez massmedia otrzymuje jednostronną informację o SW ukierunkowaną prawie wyłącznie na jej niepowodzenia.

Zakończenie

Według Jamesa Stonera i Charlesa Wankla ludzie są najważniejszym zasobem każdej organizacji⁵¹. Stwierdzenie to wydaje się być również uzasadnione w odniesieniu do personelu Służby Więziennej. Dziewiętnastowieczny niemiecki prawnik Krohn ujął to lapidarnie i nader trafnie: *Choćbyście mieli najlepsze ustawy, najlepszych sędziów to jeżeli nie będziecie mieli zdolnych wykonawców kary, możecie ustawy wyrzucić do kosza a wyroki spalić*⁵². O znaczeniu starannego doboru kadry do pracy w jednostkach penitencjarnych świadczy również przebieg eksperymentu więziennego Philipa Zimbardo⁵³. Zatem dla właściwej realizacji ustawowych zadań więziennictwa bez wątpienia konieczny jest właściwy dobór kadry do jednostek penitencjarnych z uwzględnieniem ich zróżnicowania.

⁴⁹ J. Nawój, *Niektóre zagadnienia doboru do roli zawodowej funkcjonariusza więziennego i kierowanie jego rozwojem*, [w:] *Nabór i szkolenie funkcjonariuszy Służby Więziennej w polskim systemie penitencjarnym. Diagnoza, ocena, prognoza*, Kalisz 1995, s. 52.

⁵⁰ L. Urbanowicz, *Wizerunek służby więziennej w środkach masowego przekazu*, [w:] W. Ambroziak, P. Stępniaak (red.), *Służba więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej*, Poznań – Warszawa – Kalisz 2004, s. 255.

⁵¹ F. Stoner, Ch. Wankl, *Kierowanie*, Warszawa 1992, s. 24.

⁵² A. Szatkowska, *Czynniki osobowościowe i etyka zawodowa funkcjonariuszy Służby Więziennej a efektywność wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] D. Randalaska, M. Kalamán, *Konteksty kreowania przestrzeni polskiego więzienia*, Kalisz 2014, s. 127.

⁵³ G. Fuchs, *Intuicja w bezpieczeństwie personalnym w jednostkach penitencjarnych RP*, Praca doktorska. Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2020, s. 147.

Wykorzystane teorie ukazują względną jednorodność badanej grupy zorganizowanej, której członkowie charakteryzują się pewnymi wspólnymi właściwościami, tworzącymi wzór społeczny funkcjonariusza i pracownika SW. Dokonane ustalenia wskazują również na posiadanie wspólnych problemów przez członków tej grupy zawodowej. W zawodzie więziennika mało jest bowiem okazji do przeżywania sukcesów i pozytywnych emocji, znacznie więcej jest sytuacji przykrych i stresujących⁵⁴.

Efektom stresu w tym w także postrzegania pracy i służby w SW jako *brudnej roboty (dirty work)* przez pryzmat uprzedzeń i bezzasadnych stereotypów i generalizacji, przyczyniających się do złośliwości, uszczypliwych i niezasażonych opinii⁵⁵, jest wypalenie zawodowe dużej części funkcjonariuszy i pracowników tej służby mundurowej. Wypalenie zawodowe to *psychologiczny zespół wyczerpania emocjonalnego, depersonalizacji oraz obniżonego poczucia dokonania osobistych, które może wystąpić u osób pracujących z innymi ludźmi w pewien określony sposób*⁵⁶. Jak pokazują wyniki badań⁵⁷ problem wypalenia zawodowego dotyczy dużej grupy pracowników zatrudnionych w systemie penitencjarnym. Dla Służby Więziennej jest to wiodący problem w ostatnich latach, ponieważ determinuje fluktuację kadr oraz jej niedobór i w efekcie rodzi szereg dysfunkcji.

⁵⁴ G. Pilecki, *Wybrane problemy etyki zawodowej funkcjonariuszy służby więziennej*, [w:] H. Chmielewska, A. Grabowski, K. Jędrzejak, G. Pilecki, I. Wesołowska-Krzysztofek, D. Żywicka (red.), *Wybrane zagadnienia psychospołeczne instytucji penitencjarnych*, Kalisz 1996, s. 185.

⁵⁵ Z. Lizak, *Stres...*, s. 528.

⁵⁶ Ch. Maslach, *Wypalenie – w perspektywie wielowymiarowej*, [w:] H. Sęk (red.), *Wypalenie zawodowe. Przyczyny i zapobieganie*, Warszawa 2009, s. 15. Zjawisko to jest także obecne w innych służbach mundurowych o czym piszą A. Kołodziejczyk, N. Grygorczyk-Jędrusik, *Wypalenie zawodowe a zaufanie wśród funkcjonariuszy Państwowej Straży Pożarnej*, [w:] J. Maciejewski, P. Pieńkowski, M. Stochmal (red.), *Socjologia grup dyspozycyjnych. Pomiędzy teorią nauk społecznych a praktyką*, Wrocław 2019, ss. 99–119.

⁵⁷ Zob. M. Pane, *Factor Influencing Depersonalization on Prison Employees*, „European Journal of Social Sciences Education and Research” 2016, no. 3(3), p. 109–117; J.A.D. Bonini Campos et al., *Burnout Syndrome and alcohol consumption in prison employees*, „Revista Brasileira de Epidemiologia” 2016, no 1(10), p. 205–216; E.G. Lambert, N.L. Hogan, S.M. Barton, *Satisfied correctional staff: A review of literature on the correlates of correctional staff job satisfaction*, „Criminal Justice and Behavior” 2002, no. 29, p. 15–143; E.G. Lambert, N.L. Hogan, S. Jiang, O. Elechi, B. Benjamin, A. Morris, J.M. Laux, P. Dupuy, *The relationship among distributive and procedural justice and correctional life satisfaction, burnout, and turnover Intent: An Exploratory study*, „Journal of Criminal Justice” 2010, no. 38, p. 7–16; E.G. Lambert, B. Kim, L.D. Keen, K. Cheeseman, *Testing a gendered models of job satisfaction and work stress among correctional officers*, „Journal of Crime and Justice” 2015, no 4(28), p. 188–203; M. Sekułowicz, *Pracownicy zakładów karnych wobec zagrożenia wypaleniem zawodowym. Diagnoza zjawiska*, „Resocjalizacja Polska” 2019, nr 18, s. 193.

Bibliografia

Monografie i rozdziały w monografiach

- Balandynowicz A., *Reformowanie więziennictwa na poziomie rewolucji, a nie stagnacji*, [w:] D. Kowalczyk, I. Mudrecka (red.), *Funkcjonowanie kadry penitencjarnej w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności. Studia i Rozprawy z Pedagogiki Resocjalizacyjnej*, t. 4, Opole 2013.
- Britton D.M., *At Work In the Iron Cage. The Prison as Gendered Organization*, New York – London 2003.
- Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001.
- Fuchs G., *Intuicja w bezpieczeństwie personalnym w jednostkach penitencjarnych RP*, Praca doktorska. Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2020.
- Gałęziowska M., *Cechy instytucji totalnej na przykładzie kultury organizacyjnej więzienia progresywnego w Jaworznie (1951-1956)*, Kraków 2019.
- Goffman E., *Charakterystyka instytucji totalnych*, [w:] Derczyński A., Jasińska-Kania J., Szacki J. (red.), *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, Warszawa 1975.
- Goffman E., *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*, Sopot 2011.
- Grabowski, Jędrzejak K., Pilecki G., Wesołowska-Krzysztofek I., Żywicka D. (red.), *Wybrane zagadnienia psychospołeczne instytucji penitencjarnych*, Kalisz 1996.
- Hughes E.C., *Men and their work*, Illinois 1958.
- Kędziński W., *Prawne, penitencjarne i społeczne dylematy resocjalizacji instytucjonalnej*, [w:] Badowska-Hodyr M., *Patologia społeczna. System penitencjarny w kontekście społecznych zagrożeń i szans*, Rzeszów 2016.
- Kołodziejczyk A., *Koncepcja grup dyspozycyjnych w systemie bezpieczeństwa państwa. Przykład analizy funkcjonalnej*, [w:] Wiśniewska-Paź B., *Między społeczeństwem a bezpieczeństwem*, Toruń 2023.
- Kołodziejczyk A., Grygorczyk-Jędrusik N., *Wypalenie zawodowe a zaufanie wśród funkcjonariuszy Państwowej Straży Pożarnej*, [w:] Maciejewski J., Pieńkowski P., Stochmal M. (red.), *Socjologia grup dyspozycyjnych. Pomiedzy teorią nauk społecznych a praktyką*, Wrocław 2019.
- Kołodziejczyk A., Zalewski J., *Sociology of security as an opportunity for social security*, [w:] Soliman Khalid S. (red.), *Proceedings of the 35th International Business Information Management Association Conference (IBIMA) 1-2 April 2020 Seville*, International Business Information Management Association.
- Kołodziejczyk T., Kozerański D., Maciejewski J. (red.), *Oficerowie grup dyspozycyjnych: socjologiczna analiza procesu bezpieczeństwa narodowego*, Wrocław 2008.

- Kuczyński T., [w:] Kuczyński T., Wróbel A., Hauser R., Niewiadomski Z., Stelina J. i inni (red.), *System Prawa Administracyjnego*, t. 11. *Stosunek służbowy*, Warszawa 2011.
- Kuć M., *Prawne podstawy resocjalizacji*, Warszawa 2013.
- Kędziński W., *Prawne, penitencyjne i społeczne dylematy resocjalizacji instytucjonalnej*, [w:] Badowska-Hodyr M. (red.), *Patologia społeczna. System penitencyjny w kontekście społecznych zagrożeń i szans*, Rzeszów 2016.
- Lewandowski M., *Zderzenie cywilizacji w mikroskali. Czy polskim jednostkom penitencyjnym grozi destabilizacja na tle narodowościowym?*, [w:] Urbański D., Panek M. (red.), *Obywatele miast. Miasta obywateli. Wokół problematyki bezpieczeństwa społeczności lokalnej*, Płock 2020.
- Lizak Z., *Stres organizacyjny funkcjonariuszy Służby Więziennej*, [w:] Ambrozik W., Stępiak P. (red.), *Problemy organizacji i zarządzania więzieniem*, Poznań – Warszawa – Kalisz 1999.
- Lizak Z., *Medialny wizerunek więziennictwa*, [w:] Hołyst B., Ambrozik W., Stępiak P. (red.), *Więziennictwo. Nowe wyzwania*, Warszawa – Poznań – Kalisz 2001.
- Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003.
- Maciejewski J., *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wrocław 2012.
- Maciejewski J., *Wzór społeczny funkcjonariusza Służby Więziennej w koncepcjach socjologicznych*, [w:] Kowalczyk D., Mudrecka I. (red.), *Funkcjonowanie kadry penitencyjnej w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności. Studia i Rozprawy z Pedagogiki Resocjalizacyjnej*, t. 4, Opole 2013.
- Maciejewski J. (red.), *Grupy dyspozycyjne w obliczu Wielkiej Zmiany: kulturowe i społeczne aspekty funkcjonowania*, Wrocław 2010.
- Maciejewski J., Liberacki M. (red.), *Rekrutacja do grup dyspozycyjnych – socjologiczna analiza problemu*, Wrocław 2011.
- Maciejewski J., Nowaczyk O. (red.), *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*, Wrocław 2005.
- Maciejewski J., Pająk S., *Funkcjonariusze Służby Więziennej jako elita w systemie bezpieczeństwa państwa: socjologiczne reminiscencje*, [w:] Bulenda T., Nawój-Śleszyński A. (red.), *Polski system penitencyjny w stulecie odzyskania niepodległości. VI Kongres Penitencyjny*, Warszawa 2020.
- Maciejewski J., Stochmal M., Ludziejewski Z., *Grupy dyspozycyjne wobec zagrożeń bezpieczeństwa państwa*, Wrocław 2016.
- Maciejewski J., Stochmal M. (red.), *Metodologiczne problemy w badaniach grup dyspozycyjnych*, Wrocław 2014.
- Maslach Ch., *Wypalenie – w perspektywie wielowymiarowej*, [w:] Sęk H. (red.), *Wypalenie zawodowe. Przyczyny i zapobieganie*, Warszawa 2009.
- Mazurek M., Zoń M. (red.), *Służba Więzienna. Komentarz*, Warszawa 2013.

- Merton R.K., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa 2002.
- Mills M., Drews S.K., Gassaway B.M., *Concluding Thoughts*, [w:] Mills M., Drews S.K., Gassaway B.M. (red.), *Dirty work*, Texas 2007.
- Moczydłowski P., *Drugie życie więzienia*, Warszawa 2002.
- Morawski Z., *Prawne determinanty pozycji, roli i statusu warstw dyspozycyjnych społeczeństwa Polski na przykładzie trzech organizacji formalnych*, Wrocław 2005.
- Nawój J., *Niektóre zagadnienia doboru do roli zawodowej funkcjonariusza więziennego i kierowanie jego rozwojem*, [w:] *Nabór i szkolenie funkcjonariuszy Służby Więziennej w polskim systemie penitencjarnym. Diagnoza, ocena, prognoza*, Kalisz 1995.
- Ohlin L.E., *Sociology and the Field of Corrections*, New York 1956.
- Pilecki G., *Wybrane problemy etyki zawodowej funkcjonariuszy służby więziennej*, [w:] Chmielewska H., Grabowski A., Jędrzejak K., Pilecki G., Wesołowska-Krzysztofek I., Żywicka D. (red.), *Wybrane zagadnienia psychospołeczne instytucji penitencjarnych*, Kalisz 1996.
- Przybyliński S., *Podkultura więzienna. Wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*, Kraków 2010.
- Spencer D. i in., *Emotional labour, police, and the investigation of sex crimes perpetrated against children: posttraumatic stress and the toll of dirty work* [w:] *Handbook of posttraumatic stress: psychosocial, cultural, and biological perspectives*, 2021.
- Stoner F., Wankl Ch., *Kierowanie*, Warszawa 1992.
- Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2008.
- Szatkowska A., *Czynniki osobowościowe i etyka zawodowa funkcjonariuszy Służby Więziennej a efektywność wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] Randalaska D., Kalamán M., *Konteksty kreowania przestrzeni polskiego więzienia*, Kalisz 2014.
- Urbanowicz L., *Wizerunek służby więziennej w środkach masowego przekazu*, [w:] Ambrozik W., Stępiak P. (red.), *Służba więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej*, Poznań – Warszawa – Kalisz 2004.
- Wentland T., *Niektóre problemy zawodowe wychowawców służby więziennej*, [w:] Machel H. (red.), *Problem podmiotowości człowieka w pedagogice specjalnej*, Toruń 1997.
- Witek-Malicka W., *Dzieci z Auschwitz – Birkenau. Socjalizacja w obozie koncentracyjnym na przykładzie Dzieci Oświęcimia*, Katowice-Kraków 2013.

Artykuły naukowe:

- Bernaś M., *Zarządzanie zasobami ludzkimi w jednostce penitencjarnej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis Sociologia” 2008, XLIV.
- Bonini Campos J.A.D. et al., *Burnout Syndrome and alcohol consumption in prison employees*, „Revista Brasileira de Epidemiologia” 2016, no 1(10).
- Bsoul M., *Kobieta jako pracownik w grupach dyspozycyjnych (na przykładzie wojska)*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie” 2014, nr 15.

- Bsoul-Kopowska M., *Problemy związane z kulturowymi uwarunkowaniami uzawodowienia grup dyspozycyjnych*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Rocznik Polsko-Ukraiński” 2017, t. XIX.
- Bsoul-Kopowska M., *Zarządzanie rozwojem pracownika w grupach dyspozycyjnych*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie” 2017, nr 25, t. 1.
- Dieu F., *Gendarmerie and sociology. The improbable meeting between a police institution and a social science*, „Societes” 2023, t. 162 nr 4.
- Dirga L., *Sociology behind bars? Penitentiary sociology in the Czech Republic*, „Sociologicky Casopis” 2021, t. 57 nr 4.
- Eriksson A., *The taint of the other: prison work as ‘dirty work’ in Australia*, „Punishment and Society” 2023, t. 25 nr 2.
- Henry A., *Interaction rituals and ‘police’ encounters: new challenges for interactionist police sociology*, „Policing and Society” 2020.
- Huey L., Broll R., *‘I don’t find it sexy at all’: criminal investigators’ views of media glamorization of police ‘dirty work’*, „Policing and Society” 2015, t. 25 nr 2.
- Kirson Weinberg S., *Aspects of the Prison’s Social Structure*, „American Journal of Sociology” 1942, XLVII.
- Kołodziejczyk A., *Wojsko jako zbiorowość i grupa społeczna*, „Bezpieczeństwo. Obronność. Socjologia” 2016, nr 6.
- Kołodziejczyk A., Grygorczyk-Jędrusik N., *Wypalenie zawodowe a zaufanie wśród funkcjonariuszy Państwowej Straży Pożarnej*, [w:] Maciejewski J., Pieńkowski P., Stochmal M. (red.), *Socjologia grup dyspozycyjnych. Pomiedzy teorią nauk społecznych a praktyką*, Wrocław 2019.
- Konecki K.T., *Jaźń w totalnej instytucji obozu koncentracyjnego*, „Kultura i Społeczeństwo” 1985, nr. 3.
- Lambert E.G., Hogan N.L., Barton S.M., *Satisfied correctional staff: A review of literature on the correlates of correctional staff job satisfaction*, „Criminal Justice and Behavior” 2002, no. 29.
- Lambert E.G., Hogan N.L., Jiang S., Elechi O., Benjamin B., Morris A., Laux J.M., Dupuy P., *The relationship among distributive and procedural justice and correctional life satisfaction, burnout, and turnover Intent: An Exploratory study*, „Journal of Criminal Justice” 2010, no. 38.
- Lambert E.G., Kim B., Keen L.D., Cheeseman K., *Testing a gendered models of job satisfaction and work stress among correctional officers*, „Journal of Crime and Justice” 2015, no 4(28).
- Maciejewski J., Stochmal M., *Socjologiczna analiza partycypacji Państwowej Straży Pożarnej w ochronie ludności w stanach nadzwyczajnych*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2016, nr 106.
- Matić R., *The purpose and function of police as a social institution – Contribution to sociology of police*, „Drustvena Istrazivanja” 2005, t. 14 nr 6.

- Pane M., *Factor Influencing Depersonalization on Prison Employees*, „European Journal of Social Sciences Education and Research” 2016, no. 3(3).
- Piotrowski A., *Medialny wizerunek Służby Więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67-68.
- Posłuszny Ł., *Instytucje totalne dzisiaj: stan badań, krytyka, rekonfiguracje*, „Studia Socjologiczne” 2017, nr 4(227), ss. 121-145.
- Quirk A., Lelliott P., Seale C., *The Permeable Institution: An Ethnographic Study of Three Acute Psychiatric Wards in London*, „Social Science & Medicine” 2016, no 63.
- Schneider E.C., Agee C., Chronopoulos T., *Dirty work: Police and community relations and the limits of liberalism in postwar Philadelphia*, „Journal of Urban History” 2020, t. 46 nr 5.
- Sekułowicz M., *Pracownicy zakładów karnych wobec zagrożenia wypaleniem zawodowym. Diagnoza zjawiska*, „Resocjalizacja Polska” 2019, nr 18.
- Sopiński M., *Pozycja uczelni służb państwowych w systemie szkolnictwa wyższego na przykładzie uczelni Służby Więziennej*, „Law • Education • Security” 2025, nr 127 (II).
- Stojkovic S., *Social Base of Power and Control Mechanisms among Conventional Administrations in a Prison Organization*, „Journal of Criminal Justice” 1985, no 2(14).
- Wilson-Kovacs D., Rappert B., Redfern L., *Dirty work? Policing online indecency in digital forensics*, „British Journal of Criminology” 2022, t. 62 nr 1.
- Zilli L.F. i in., *“Aiming to repel unjust aggression”: a sociology of police accounts and investigations into police lethality cases in Minas Gerais*, „Sociologias” 2023, t. 25.

Akty normatywne:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997.78.483).
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U.2025.1750).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 stycznia 2011 r. w sprawie określenia stanowisk w Służbie Więziennej, na których służbę mogą pełnić wyłącznie funkcjonariusze (Dz.U.2025.1102).
- Regulamin Nr 1/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 października 2010 r. w sprawie zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej.

Netografia:

- Statystyka roczna za 2023 rok*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (dostęp 06.06.2024).

